

KULTURNO NASLEĐE I TURIZAM

U kulturnom životu našeg društva, ne umanjujući značaj napora i rezultata koji su do sada ulagani i postignuti, kulturno nasleđe još uvek nema ono mesto i značaj koji su neophodni da bi se ostvarili uslovi, kako za njegovo potpuno očuvanje tako i za aktivno korišćenje. Stoga je izuzetno važno širiti svest o neophodnosti učešća raznih činilaca društvenog života u procesu zaštite i reanimacije spomenika kulture. Svođenje brige o kulturnoj baštini samo u domen kulture (tačnije rečeno odgovarajućih SIZ-ova kulture i stručnih službi), nedovoljno je, tako da predstavlja prepreku za njeno potpuno i angažovano korišćenje. Obrazovanje, kulturne delatnosti u užem smislu reči, turizam, urbanističko-arhitektonska delatnost, pa napokon, i privreda i poljoprivreda, sve su to oblasti u kojima bi trebalo, s velikom merom odgovornosti i u međusobnoj saradnji i koordinaciji, pristupiti radu na realizaciji društveno dogovorenih ciljeva u domenu zaštite naše kulturne baštine i njenog uključivanja u savremen i aktivan život. Ne malo industrijskih objekata i stambenih naselja podignuto je, čak i u novije vreme, na temeljima kulturnih spomenika, traktori često „otkriju” po neki predmet muzejske vrednosti, pa ni u sistemu obrazovanja poseite kulturnim spomenicima, učenje u arhivima i muzejima, i drugi vidovi obuke u vezi sa kulturnom baštinom još uvek nisu ugrađeni u redovni radni proces. Stoga nije čudo što turizam, kao relativno nova privredna grana kod nas, ne posvećuje dovoljnu pažnju kulturnoj baštini i njenoj reanimaciji ni kroz programsku orijentaciju, ni kroz finansijska ulaganja. Početni korak u ovom smeru preduzeli su Kulturno-prosvetna zajednica Srbije i Turistički savez Srbije kada su organizovali savetovanje: „Kulturno nasleđe i kulturne manifestacije u razvoju turizma”, održano marta meseca 1981. u Vrnjačkoj banji. U svom posebnom broju, časopis *Turizmologi-*

ja¹⁾ doneo je referat sa ovog savetovanja kao i izvode iz diskusije, te bar delimično popunio prazninu u studijama iz ove oblasti (i šire iz oblasti kulturne funkcije turizma), koje bi tek povremeno našle mesta u njegovim ranijim brojevima,²⁾ (prema našem saznanju, jedina značajnija publikacija iz ovog domena na našem jeziku, pod naslovom „Humanističke vrijednosti turizma”,³⁾ takođe zbornik radova sa savetovanja, nastoji da priđe fenomenu turizma sa kulturološkog, a ne, kako je to kod nas uobičajeno, prevashodno ekonomskog stanovišta).

Osnovno polazište savetovanja u Vrnjačkoj banji predstavljalo je bogatstvo kulturno-istorijskih spomenika u Srbiji i mogućnost njegovog korišćenja u svrhe turističke privrede. Najveći broj referata J. Sekulić — Kulturno nasleđe i turizam, A. Stojković — Muzeji i galerije u funkciji turizma, D. Jovanović — Kulturno nasleđe u prostornim i urbanističkim planovima, S. Nikolić — Prirodni resursi u razvoju turizma, G. Jovanić — O čuvanju i prikazivanju etnografskog nasleđa u Srbiji), nastojao je da prikaže kulturno-istorijske vrednosti — spomenike materijalne kulture, registrovane kao nepokretna i pokretna dobra, te problematiku njihovog društveno-pravnog statusa, uređenja i čuvanja, na što kompleksniji i sveobuhvatniji način, te tako predstavljaju dobru osnovu za sagledavanje ukupne slike stanja spomeničkog fonda u Srbiji i napora koji su ulagani za njegovu zaštitu i prezentaciju. Svaki od navedenih referata nastojao je da koristi sve dostupne podatke u odgovarajućim oblastima, ali su retki oni koji koriste analize, pokazatelje, (nema čak ni mikroistraživanja) koji bi upućivali na realnu praksu i vezu turizma i kulturnih delatnosti kod nas, te govorili određenije o mogućnostima revitalizacije i upotrebe kulturnih dobara u okviru turističkih kretanja u Srbiji. Ono što je trebalo da bude suština i okosnica izlaganja, dato je uzgred, jer su autori insistirali na opštim problemima zaštite spomeničkog nasleđa, smatrajući ih ključnim, i, iako rešenim odgovarajućim zakonskim propisima — bez realnijih mogućnosti za njihovu doslednu primenu u praksi.

Ono što bismo mogli izvući kao zajednički stav većine referata jeste da se kulturne vrednosti retko nude kao osnovni motiv i okosnica turističkog putovanja, posebno unutar Jugoslavije (kulturno nasleđe Grčke, Sovjetskog Saveza ili Dalekog istoka našlo je mnogo više mesta u tu-

¹⁾ *Turizmologija* zbornik stručnih i naučnih radova, broj 5, 1981. godine

²⁾ Tekstovi: B. Petrovića, M. Prokopijevića, S. Ožegovića i A. Todorovića objavljeni u brojevima 1/1972, 8/1977, 9/1978, 10/1979.

³⁾ „Humanističke vrijednosti turizma”, zbornik radova, Pedagoška Akademija u Zadru, prosinac 1977. (urednik prof. Ivan Antunac)

rističkoj ponudi naših agencija). Velike mogućnosti koje kulturno nasleđe, ali i kulturni život u celini, mogu da ponude turističkoj privredi ne koriste se, te tako kultura gotovo da nema nikakve koristi od razvoja turizma u određenoj sredini. Sprega između ove dve delatnosti odgovarala bi i jednoj i drugoj i sa ekonomskog i sa kulturološkog stanovišta. Turizam bi kulturnim delatnostima mogao pružiti kontakt sa novom publikom ali istovremeno i znatnu finansijsku potporu, a s druge strane kultura bi turizmu ponudila svoje prostore i programe koji bi nesumnjivo značajno uticali na širenje turističkog tržišta, a kvalitetnije i interesantnije ponude u skladu sa kulturnim potrebama savremenog čoveka bi dale i veće ekonomsko-finansijske rezultate turističkoj privredi u celini.

Ističući značajne rezultate koji su kod nas postignuti u oblasti zaštite kulturnog nasleđa, autori napominju da se ipak mora konstatovati da „ni prva faza konzervatorsko-restauratorskih radova nije završena ni na jednom spomeničkom kompleksu u našoj republici. Nemamo ni jedan spomenik kulture u SR Srbiji na kome su do kraja izvedeni svi radovi na arhitekturi i živopisu, niti radovi na njegovom *definitivnom uređenju i prezentaciji*.”⁴⁾ Jasno je da turistička privreda ne može u potpunosti da koristi te spomenike čak i kad su radovi na njihovom očuvanju i restauraciji završeni, ukoliko se ne reši niz drugih pitanja vezanih za prezentaciju spomenika (osvetljenje, vodovod, sanitarije, putna infrastruktura te napokon pitanja vezana za vlasništvo objekta, nadležnost čuvanja i pokazivanja, itd.). Stoga bi bilo neophodno da se projekti zaštite i buduće animacije rade istovremeno, jer će i od buduće namene u mnogo čemu zavisiti način restauracije. Međutim, takvi primeri novog i drugačijeg korišćenja spomenika kulture u svrhe kulturnog i turističkog razvoja kod nas su još veoma retki.

Drugi deo zbornika čine radovi o kulturno-umetničkim manifestacijama u turizmu R. Đokić — Kulturno-umetničke manifestacije i turizam, D. Dević — Naše muzičkofolklorno nasleđe u funkciji turizma, V. Dinić — Uticaj likovne i primenjene umetnosti i dizanja na obogaćivanje sadržaja kulturnih i turističkih manifestacija. Iako pisane sa različitih polaznih osnova i sa različitim pretenzijama, ove studije postavljaju problem vrednovanja kulturno-umetničkih manifestacija u turističkoj privredi na pravi način. Prema R. Đokiću, koji manifestacije posmatra sa šireg, sociološkog stanovišta, kulturne manifestacije „zadovoljavaju važnu čovekovu potrebu za okupljanjem i za svojevrsnim učešćem u ostvarivanju kulturnih programa. (...) Taj se tip kulture može nazvati saborskim jer se manifestovao u

⁴⁾ J. Sekulić — Kulturno nasleđe i turizam, *Turizmologija*, br. 5/1981

različitim vidovima i doživljavao brojne transformacije, ali u određenom kontinuitetu traje i do danas i to u dvostrukom smislu tradicionalno, gotovo neizmenjeno i transformisano, obnovljeno, osavremenjeno." (str. 75 i 76). Analizirajući društveni i pravni status manifestacije, te njihove veze sa udruženim radom kao i važnost u kulturnom životu sredine u kojoj se održavaju, autor utvrđuje smisao postojanja manifestacija u kulturnom životu pojedinih sredina te daje i nekoliko opštih napomena o odnosu kulture i turizma.

Treću grupu čine tekstovi koji su pisani sa turizmološkog stanovišta (S. Štetić — Mesto i uloga turističkih agencija i turističkih vodiča u predstavljanju i korišćenju kulturnih dobara, N. Korbutovski — Uloga i mesto turističke izdavačke i propagandne delatnosti, sredstava informisanja i informativnih turističkih centara u zaštiti i korišćenju kulturnih dobara, i B. Rabotić — Uloga turističkih agencija u plasmanu kulturno-umetničkih manifestacija na domaćem i inostranom turističkom tržištu). Referati turizmologa pružaju ono neophodno sagledavanje rada turističkih vodiča, turističkih agencija i turističke izdavačke delatnosti iz kulturološke perspektive. Iako se iz ovih referata ne dobija precizna slika o situaciji, iako pojedini autori više govore o samim preprekama za uspostavljanje veza između programa turističkih agencijskih putovanja i kulturno-umetničkih manifestacija, oni osvetljavaju onaj drugi deo problema — napore koje čine turistički radnici, njihov status, način obrazovanja, poslovanja.

Ono što je neosporno pozitivan rezultat ovog zbornika jeste ukupnost informacija o stanju našeg spomeničkog fonda, muzejskih, etnoloških postavki kao i kulturnih manifestacija u SR Srbiji (na žalost, situacija u pokrajinama ostala je neobrađena, što je nesumnjivo veliki nedostatak), kao i stečen uvid u (ne)povezanost našeg kulturnog života i turističke privrede (koji u suštini nedvosmisleno pokazuje na manjkavosti života u kulturi).

Najveći broj saopštenja je uglavnom samo nagovestio potencijale i uputio na pravac uspostavljanja moguće saradnje sa turističkom privredom iz aspekta svoje naučne discipline, verovatno dobrim delom i zato što nije mogao da koristi statističke pokazatelje koji bi njihove oblasti interesovanja i rada vezali za domen turizma. Takođe, ovom prilikom je izostala i analiza koja bi sa ekonomskog stanovišta valorizovala kulturno-umetničke manifestacije i programe u aranžmanima turističkih agencija.⁹⁾

⁹⁾ Luis Viner (Louise W. Wiener) u svom radu „Cultural Resources: an old Asset — a new Market for Tourism”, *Journal of Cultural Economics*, vol. 4, n. 1, June 1980) navodi podatke koji svedoče o finansijskoj

S druge strane turizmolozi, iako se zalažu za proučavanje turizma, napominju da je kulturološka problematika ipak ostala po strani od dosadašnjih istraživanja, te su u nedostatku rezultata dobijenih empirijskim istraživanjima, i njihova izlaganja nužno bila svedena na opštu ocenu rada turističkih agencija i turističkih vodiča sa posebnim osvrtom na mogućnosti koje pruža kulturni život u celini.

Iako je sama tema savetovanja suzila problematiku sagledavanja odnosa turizma i kulture na kulturno nasleđe i kulturne manifestacije i njihovu ulogu u razvoju turizma (tema je mogla biti postavljena i obrnuto: šta može učiniti turizam i turistička privreda na reanimaciji i boljoj zaštiti spomenika kulture te na kvalitetniji i primereniji potrebama razvoj kulturnih manifestacija), ipak ovo savetovanje predstavlja značajni početni korak u pravcu potpunijeg i kompleksnijeg sagledavanja ovog odnosa, te treba očekivati i podsticati dalje napore, čija bi realizacija donela novi kvalitet kulturnom životu u SR Srbiji.

koristi turističke privrede od kulturnih manifestacija i programa. Istraživanja te vrste nedostaju ovom Zborniku, bilo da bi se potvrdilo ili opovrglo shvaćanje o „nerentabilnosti“ kulturnog turizma i mogućnosti uključivanja kulturnih priredbi u turistički aranžman.